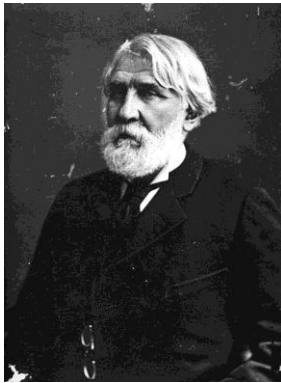

TRÍ DHÁN PRÓIS LE IVAN TURGENEV

Liam Ó Rinn a rinne na leaganacha Gaeilge seo, a foilsíodh den chéad uair in Dánta Próis le Ivan Turgenev(1933). Ba i dtreo dheireadh a shaoil a thosaigh Turgenev (1818–1883) ar an dán próis a shaothrú, athrú treo dána ag údar próis a mbíodh scéal le reic aige riamh go dtí sin. Rinne léirmheastóirí cáineadh géar ar an chnuasach Stikhotvoreniya v proze nuair a foilsíodh é in 1882, ach aithnítear anois fonn an údair éalú ón insint thraidisiúnta réalaióch agus dul a thochailt i gcúinní dorchá na haigne. San aiste leis seo, pléitear na trí dhréacht mar shamplaí d'ionramháil na brionglóide mar ábhar liteartha – nó d'ionramháil an tromluí, ba chirte dom a rá.

AN DAOL

Bhíos ag taibhreamh, tráth, ar sheomra mór fairsing is na fuinneoga ar oscailt. Suas le fiche duine againn inár suí ann, idir fhir agus mhná, óg agus sean, agus sinn go léir ag caint go hard is in éineacht ar scéal a bhí ina lán béil an uair sin.

I lár na cainte cad a scinnfeadh chugainn le siosán géar ach daol mór a bhí breis agus trí orlach ar faid... Sciurd sé isteach, thug cúrsa mórthimpeall agus shuigh ar an bhfalla.

Ba dhealraitheach é le cuil nó le beach chapail. Dath donn salach ar a chorp go léir, an dath céanna ar a sciatháin chrua fleatálta,¹ na hingne clúmhaacha ar leathadh aige, agus ceann ramhar géarchúinneach air mar a bheadh ar dhragan-chuil; an ceann is na hingne go glé-dhearg fé mar a bháfaí iad i bhfuil.

Ní stadfaidh an feithidín greannmhar sin ach ag iompáil a chinn de shíor, síos suas agus ó thaobh go taobh agus é ag corraí na n-ingní géara... Ansin, ar leagadh na súl, scinneadh sé amach ar fuaid an tseomra agus stadadh arís, ag lúbarnaigh go gránna is go déistiniúil, gan imeacht as an áit ina mbíodh sé.

Chuir sé déistin orainn agus eagla agus uamhan... Ní fhaca éinne againn riamh a leithéid. “Cuir amach an rud gránna sin!” a deirimis agus sinn tamall amach uaidh ag bagairt ár gciarsúirí air, agus gan de mhisneach ag éinne druidim isteach leis, agus nuair a thosnaigh sé ar eitilt, chúladh gach éinne uaidh i ngan fhios dó féin.

Ach bhí éinne amháin den chuideachtain, fear óg bángnéitheach, agus d’fhéachadh sé orainn go léir le barr iontais. Bhaineadh sé croitheadh as a ghuaillí agus dheineadh miongháire, gan aon phioc dá chuimhneamh aige cad a bhí bunoscionn linn ná cad fé ndeara an chorrabhuais go léir a bheith orainn. Ní fhaca sé féin aon saghas feithidín ná níor chuala dordán míthuarthach na sciathán.

Siúd de phreab mar a bheadh an créatúirín nimhe ag cur na súl tríd; scinn suas, thug fé cheann an fhir óig, chealg san éadan é os cionn na súl. Lig an fear óg osna agus thit ina phleist mharbh.

D’imigh an chuil uafar amach láithreach baill... Ansin is ea a thuigeamar cé a bhí ar cuairt chugainn.

Bealtaine 1878

---

¹ Is é sin, cothrom, réidh.

NA CLOIGINN

Halla móorthaibhseach ar lasadh le hiomad soilse; mórán daoine uaisle ann idir fhir is mhná.

Gach aghaidh go hanamúil, agus an chaint go meanmnach... comhrá ardghlórach ar amhránaí mná iomráiteach. Iad á moladh is á móradh mar dhia-bhean dho-mharfa...ó nach aoibhinn mar a thug sí uaithi an nóta deiridh creathach úd inné!

Agus, ar leagadh na súl, fé is go ndéanfaí le slat draíochta é, siúd an cneas álainn mín ag titim de gach ceann is de gach aghaidh, agus báine mharbh na gcloigeann á nochtadh, agus lonradh luaidhe-ghorm ó chnámha giall is drandal anseo is ansiúd. D'fhéachas le hurghráin ar chorraí is ar ghluaiseacht na ngiall is na ndrandal sin, ar chasadh is ar ghlioscarnach na liathróidí cnámhacha, cnapánacha sin fé sholas na lampaí is na gcoinneal agus ar liathróidí eile níos lú ná iad ag casadh istigh iontu – mealltracha na súl gan anam.

Ní leomhfainn m'aghaidh féin a chuimilt ná súil a leagan orm féin sa scáthán.

Agus bhí na cloiginn ag casadh ó thaobh go taobh mar a bhíodar cheana... agus ag déanamh an ghleo chéanna dóibh, bhí na teangacha isteach is amach ar mire idir na scaimhfhiacra ar nós ceirtíní dearga agus iad ag briotaireacht i dtaobh a fheabhas thar barr, gan baol comórtais, a chan an t-amhránaí do-mharfa – is ea, do-mharfa – an nóta deiridh creathach sin.

Aibreán 1878

DEIREADH AN DOMHAIN

(TAIBHREAMH)

Samhlaíodh dom go rabhas in áit éigin sa Rúis, sa bhfiántas, i dtigh tuaithe comónta.

An seomra mór agus íseal agus trí fuinneoga air; aol ar na fallaí; gan aon troscán ann. Os comhair an tí bhí machaire lom; fána bheag síos inti agus í sínte amach i gcéin; spéir liath mharbh ar crochadh os a cionn ar nós ceannbhrat leapan.

Ní i m'aonar atáim; tá tuairim is deichniúr i m'fharradh sa tseomra. Daoine comónta in éadaí comónta iad go léir. Iad ag siúl síos suas, ina dtost, ar nós gadaithe. Seachnaid a chéile ach ina dhiaidh sin ní stadaid ach ag féachaint ar a chéile go inníoch.

Ní fios d'éinne acu cad chuige gur tháinig sé isteach sa tigh seo ná cé hiad atá ina fhochair. Míshuaimhneas agus éadóchas ar ghnúis gach éinne ann... duine anois is duine eile arís ag dul go fuinneog is ag féachaint mórthimpeall go géar mar a bheadh coinne acu le rud éigin ón taobh amuigh.

Agus siúd ansin ag gabháil síos suas arís iad. Buachaill beag inár measc á rá ó am go ham is an tana-ghuth caointeach céanna aige i gcónaí: “A athair, tá scanradh orm!” Cuireann a chuid caointeacháin déistin orm agus tagann scanradh orm, leis... cad roimis? N'fheadar. Braithim, áfach, go bhfuil matalang mhór, ana-mhór, ag druidim is ag síordhruidim inár dtreo.

Agus an caointeachán sin, cathain a stadfaidh sé? Ó, dá bhféadfainn imeacht as seo! Nach múchta, nach trom, nach tuisiúil atá sé...

Is geall le taiséadach an spéir. Níl aon leoithne ghaoithe ann... An bhfuil an t-aer tar éis bháis, nó cad atá air?

Ritheann an buachaill beag chun na fuinneoige agus screadann den ghuth truamhéalach ceanna: “Féach! Féach! Tá an talamh tar éis titim!”

– Conas? Tar éis titim? Is ea; bhí machaire ar aghaidh an tí amach ó chianaibh beag agus anois tá an tigh ina sheasamh ar bharr sléibhe a scanródh i do bheatha thú! Tá bun na spéire titithe, imithe síos agus ón tigh síos tá faill dhubh nach mór ar crochadh agus í mar a bheadh sí scamhaite amach.

Siúd chun na fuinneoige sinn go léir. Fuarann an croí ionam le hanbhá. “Seo chugainn é! Seo chugainn é!” a deir duine liom i gcogar.

Agus féach, mórthimpeall ar fad le teora imchian na talún, siúd rud éigin ag tosnú ar chorraí, sórt cnocáin bheaga chomhchruinne is iad ag éirí is ag titim.

– An fharraige atá ann! Sin é an smaoineamh a rith chugainn go léir in éineacht. “Slogfaidh sé sinn go léir gan mhoill... Ach conas a d’fhéadfadh sé méadú agus éirí aníos? Go barr na faille seo?”

Ach ina dhiaidh sin is uile, tá sí ag méadú is ag méadú go huafásach. Ní cnocáin bheaga i bhfad amach atá ann anois, ach tonn ollmhór allta amháin ar feadh leathfháinne bhun na spéire.

Tá sí ina deargruathar anuas orainn! Ag gluaiseacht ar nós gaoth ghuairneáin oighreata, ag casadh timpeall i ndorchadas dubh ifreanda. Do chrith an uile ní agus do phléasc ón alp mór eiteallach sin an torann toirní, glór gutha na mílte scornach iarainn...

Á! Cad é mar bhúirtheach, cad é mar ghlór dóláis! An talamh is í ag uallfairt le sceon...

Deireadh an tsaoil! Deireadh an uile ní!

Glór caointeacháin ón mbuachaill bheag arís...

Thugas amas breith ar mo chompánach, ach cheana féin bhíomar go léir brúite, adhlactha, báite, scuabtha chun siúil ag an tonn thorannach fhíordhubh fhuar sin!

Dorchadas... dorchadas síoraí!

Ní raibh ionam ach an dé nuair a dhúisíos.

Márta 1879.

AN BHRIONGLÓID MAR ÁBHAR LITEARTHA

‘Más mian leat go dtréigfeadh do chuid léitheoirí thú, cuir brionglóid i do scéal.’ Cuirtear an chomhairle sin i leith Henry James, máistir an úrscéil réalaíoch. Gan amhras, bíonn idir chriticeoirí agus léitheoirí in amhras faoi leas a bhaint as brionglóidí i saothair ficsin. Cá bhfuil an duine nach dtiteann a chroí nuair a deir compánach leis: ‘Éist go n-inse mé duit faoin bhrionglóid iontach a bhí agam aréir.’ An rud a shíleann duine amháin a bheith ina sheoid fantaisíochta, sílfidh duine eile é a bheith strambánach gan chiall. Ceann de chomharthaí sóirt na drochscríbhneoireachta ná brionglóidí a chur sa téacs díreach chun fadhb struchtúrtha éigin a réiteach nó chun gluaiseacht a chur faoin scéal:

- eachtra a thuar, mar shampla déanann ainnir an scéil brionglóid faoi fhear dathúil a bhfuil sé i ndán di casadh leis níos faide anonn;
- chun gné osnádúrtha a fhí isteach in insint réalaíoch, mar shampla taibhse teacht ar cuairt ar charachtar agus é ina shuan;
- eolas nó tuiscint éigin a fhoilsiú do charachtar, mar shampla cé a rinne dúnmharú nó goid;
- chun gach ar thit amach roimhe sin a chur ar ceal – ‘A léitheoirí, ní raibh ann ach brionglóid.’

Anuas air sin, tá traidisiún fada allagóire ann ina n-insítear fíis a nochtar don reacaire agus é ina shuan. Is minic teagasc morálta á áitiú ina leithéid agus féadann blas an tseanmóra a bheith ar iarracht neamhealaíonta. Chuirfeadh cleasa meicniúla den chineál sin an tóir ar an léitheoir is foighní ar bith.

Bíodh sin mar atá, tá pointí tadhaill idir claochlú na réaltachta i mbrionglóid agus réaltacht aibhsithe na litríochta; tá siombalachas, brí cheilte agus aiteas sa dá chineál. Eiseamláir de sin an cuntas a thug Muiris Ó Súilleabháin ar thaibhreamh a rinne sé agus ina ghasúr óg sa Bhlascaod i gcuideachta a chomrádaí, Micil Dic.

Ní fada go rabhas i dtaibhreamh, go rabhas féin agus Micil Dic ag siúl trí pháirc bhreá leathan i mBaile an Mhuilinn ag baint bláthanna deasa. Nuair a bhí ár ndóthain bainte againn, do shuíomar síos, ag caint ar an scoil agus ar bhriolla-bhrealla, mar is gnách le páistí a bheith, agus i gceann tamaill dar liom gur thit Micil dá chodladh.

Bhíos ag féachaint air, agus é ag srantarnaigh go breá fada réidh, mé ag cuimhneamh gurbh ait an rud an codladh céanna, agus cad a chífínn ag teacht aniar as a bhéal ach peidhleacáinín deas bán, dar liom. Seo leis ag siúl síos ar a chorp. Stadas, mhachnaíos gur ghreannúr an rud é theacht aniar as a bhéal. Seo síos an peidhleacáinín fén bpáirc. D’éiríos agus leanas é, dar liom, riamh agus choíche, nó gur tháinig sé go dtí geata iarainn. Seo leis in airde trí shlata an gheataigh ó shlat go slat, agus é go breá mall ag cur dó, mise ag breithniú air. Nuair a tháinig sé go dtí barr an gheataigh, seo leis an taobh eile síos. Stadas. Bhíos ag faire ar gach cúrsa dá raibh aige á thabhairt isteach, nuair a tháinig sé anuas don ngeata isteach i bpáirc eile. Do bhí seanchloigeann capaill ansan cois claí a bhí ann le blianta, comh fada lem thuairim. Seo isteach an peidhleacán trí áit na súl, faire mhaith agam féin air. Ní raibh sé ag teacht amach. Is dóigh liom gur thug sé suas le cúig nóimintí istigh. Sa deireadh tháinig sé amach trí bhéal an chloiginn, aníos leis go dtí an ngeata arís, agus in airde leis trí gach slat nó gur tháinig sé anuas ón dtaobh eile, mar ar tháinig sé aníos roimis sin. Suas leis tríd an bpáirc, mise ina dhiaidh riamh agus choíche, nó gur chuaigh isteach i mbéal Mhicil arís. (*Fiche Bliain ag Fás*, An Sagart, 1981: 19)

I ndiaidh do Mhicil múscailt, insíonn sé do Mhuiris mar a rinne sé aistear ina chodladh dó, go ndeachaigh sé isteach i dteach mór bán ar dheacair dó slí amach as a aimsiú.

I bhfad ó ruaig a chur ar léitheoirí, luaitear an eachtra bheag seo ar cheann de na sleachta is áille in *Fiche Bliain ag Fás*. Ní cleasa scéalaíochta é, mar ní chuireann sé an scéal ar aghaidh oiread agus orlach. Ní dhéantar brí na brionglóide a léirmhíniú ná ní mhínítear dúinn i mbloclitreacha dearga go bhfuil an féileacán ina shiombail ar anam an duine. Ina dhiaidh sin is uile, ní insint shimplí ar bhrionglóid atá ann. Is amhlaidh atá pictiúr taobh istigh de phictiúr ann: gasúr ina chodladh ag féachaint ar ghasúr eile ina chodladh.

Dánta próis Turgenev

An taobh dorchá den aigne a nochtar sna trí dhréacht le Turgenev; tromluí is ea gach uile cheann acu. Ach oiread le taibhreamh Mhicil Dic, ní páirt de scéal leanúnach iad, ach eachtraí ar leith iontu féin. Tá loighic agus réaltacht dá gcuid féin acu, murab ionann agus na saothair ainspianta a chuir na hOsréalaithe ar fáil níos faide anonn faoi thionchar theoiricí Sigmund Freud agus Karl Jung. Bhí Turgenev sé bliana déag faoin fhód nuair a d'fhoilsigh Freud *Die Traumdeutung* ('Léirmhíniú na Brionglóide') ach d'aithneodh Freud a lán dá theagasc féin sna dréachtaí seo; tá ualach millteanach inní agus crá iontu go léir.

Tá iarracht den allagóire creidimh, shílfeá, in 'An Daol.' Is deacair an cur síos ar an feithid ghránna a léamh gan cuimhneamh ar an bhéaloideas a bhaineann leis an 'deargadaol' sa traidisiún Gaelach agus i dtraidisiúin eile. *The Devil's Coach Horse* a thugann lucht an Bhéarla ar an fheithid chéanna agus is fada í á samhlú le mioscais agus leis an diabhal. Sa ghearrscéal clúiteach 'An Deargadaol', bhain Pádraig Mac Piarais leas ealaíonta as na seantuisicintí sin; neach mallaithe thar aon neach eile is ea an deargadaol.

Os a choinne sin tá 'fear óg bángnéitheach' sa seomra nach léir dó 'an chuil uafar' a bheith ann go dtí go gcuireann sí a cealg ann. Íosa Críost atá san ógánach seo, atá saor ó pheaca agus a ndéantar íobartach de d'fhonn an tóir a chur ar an daol. Is maith a d'aithneodh C.G. Jung na haircítíopaí² a nochtar don údar sa tromluí seo. Fiú an té nach ngéilleann don reiligiún, níl sé saor ar chumhacht na n-aircítíopaí ársa. 'Rí na gCuileanna' an bhrí atá leis an ainm bíobalta Béalzabúl, diabhal na sean-Eabhrach. Instinn chumhachtach sa duine daonna is ea gráin a thabhairt do chuileanna, nó uamhan a bheith orainn rompu. Is míofair agus is samhneasach mar a chuireann Turgenev síos ar an fheithid: 'dath donn salach ar a chorp go léir,' 'an ceann ramhar géarchúinneach' agus 'na hingne go glé-dhearg fé mar a bháfaí iad i bhfuil.'

Seans go mbainfeadh lucht leanúna Jung tuiscint eile fós as an tromluí: nach diabhal ná deamhan atá sa daol, ach seachtrú den olc atá istigh i ngach duine againn agus 'gan de mhisneach ag éinne druidim isteach leis'. Is cinnte gur críoch éiginnte dhúrunda a cuireadh leis an phíosa: 'Ansin is ea a thuigearmar cé a bhí ar cuairt chugainn.' Ach cérbh é an cuairteoir dáiríre: deamhan as íochtar ifrinn nó ár mioscais is ár mírún féin?

Saghas *memento mori* is ea 'Na Cloiginn'. Titeann an fheoil d'aghaidh na ndaoine atá i láthair ag cóisir cheoil, go nochtar a mblaosc agus a ngiall. Foilsiú tobann scáfar ar bhásmhaireacht an duine atá ann agus is le neart íoróine a deirtear an t-amhránaí mná a bheith *immortelle* nó os cionn na daonnachta. An t-aos dána féin, ní thagann siad slán ar an bhás.

---

² 'Sa litríocht, tugtar *aircítí* ar charachtar nó suíomh nó gréasán plota a bhíonn le fáil go forleathan sa litríocht nó sa bhéaloideas, agus a mbíonn tionchar bunúsach aige ar an aigne, ag múscailt macalla domhainsuite inti.' (Breandán Ó Doibhlin, *Litríocht agus Léitheoireacht*: 39)

*Mme Viardot: an
'dia-bhean do-
mharfa'?*

Is fearr, dar liomsa, gan mórán suntais a thabhairt do chúrsaí beathaisnéise agus saothar scríbhneora á phlé. I gcomhthéacs 'Na Cloiginn', áfach, níor mhiste a lua gur thug Turgenev grá d'amhránaí mná darb ainm Pauline García ('Mme Viardot' i ndiaidh pósadh di). Grá gan chúiteamh a bhí ann. Cá bhfios nach ise an t-amhránaí iomráiteach atá 'á moladh is á móradh mar dhia-bhean dho-mharfa' ag an slua agus nach aníos as toibreacha cumha agus éada a bhriseann an tonn sceimhle ar an leannán cráite.

Rud atá i gcomhar ag 'An Daol' agus 'Na Cloiginn' ná go dtosaíonn siad istigh i seomra seascair sábháilte a bhfuil comhluadar daoine ann. Ní mhaireann an suaimhneas, áfach. Siúd isteach an chuil nimhe. Siúd an fheoil ag titim d'aghaidh na ndaoine. Siúd isteach i saol a bhí gan mhairg an t-anbhá, an t-éag agus an t-uafás. Ní mar sin é do 'Deireadh an Domhain', a thosaíonn ar nóta inmíoch éiginnte agus a théann i ngéire go dtí nach bhfuil le cluinstitín ach scread. Na criticeoirí úd a mhaíonn gurb é an míshuaimhneas sainchomhartha na nualitríochta, níor mhiste dóibh an dán próis seo a lua mar fhianaise.

Na téamaí a bhí i dtreis ag Sartre agus ag Camus – an áiféis agus an coimhthíos agus an líonrith – tá siad go láidir sa dréacht seo. Ní fios do dhaoine cad é mar a tharla sa seomra iad. Tá eagla orthu gan fios a údair acu: 'tagann scanradh orm, leis... cad roimis? N'fheadar.' Taobh amuigh den teach, tá an saol a bhí ann ag dul ó aithne: 'Is geall le taiséadach an spéir.' Cad é mar is féidir talamh slán a dhéanamh d'aon ní feasta nuair atá an talamh féin slogtha i nduibheagán? Is díol suntais fosta nach fíis an fhir chráifigh é seo. Níl iomrá ar bith ar mhóitífeanna na heascateolaíochta Críostaí: filleadh Íosa Críost ná Aiséirí na marbh. Scrios lom gan sólás gan dóchas atá ann. 'Ní raibh ionam ach an dé nuair a dhúisíos,' a deir an reacaire ar mhúscailt dó. Fághtar an léitheoir mórán ar an chuma chéanna.

Tríd an phíosa, is dóigh liom go mbréagnaíonn na dánta próis seo comhairle Henry James. Is scagadh ar an eispéireas daonna atá i ngach uile shaothar ealaíne; is maith mar a léiríonn an bhrionglóid (nó an tromluí) na mothúcháin agus na braistintí atá doiléir, dothuigthe nó i bhfolach go domhain ionainn.